

Лекція з Теми «Майнові права та обов'язки подружжя»

(2 години)

Мета лекційного заняття: ознайомити студентів з майновими правами і обов'язками подружжя; охарактеризувати майно, що може належати на праві особистої приватної власності кожному з подружжя та майно, що є спільною власністю подружжя; розкрити особливості зобов'язань з утримання; охарактеризувати форми надання утримання; охарактеризувати шлюбний договір.

План лекційного заняття:

1. Майно подружжя: загальна характеристика
2. Майнові права та обов'язки подружжя щодо взаємного утримання.
3. Шлюбний договір.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Конституція України від 28.06.1996 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Загальна декларація прав людини : Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966 р. (дата набуття чинності для України 23.03.1976 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III (із змінами). (Глави 6-10). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2947-14#Text>.

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text>.

Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (із змінами) № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 р. № 146 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.

Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання : Наказ Міністерства юстиції України від 12.01.2011 р. № 96/5 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-11#Text>.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини 1 статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) № 18-рп/2004 від 01.12.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>.

Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>.

Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про призначення, зміни, стягнення аліментів. Офіційний сайт Верховного суду. Київ. 2019. 20 с. URL: <https://supreme.court.gov.ua/>

1. Майно подружжя: загальна характеристика

Майнові відносини подружжя регламентовані нормами СК України та ЦК України, можливе договірне їх врегулювання. **Майновими** є права та обов'язки жінки та чоловіка щодо володіння, користування та розпорядження спільним майном, а також щодо взаємного утримання.

Повноваження власника щодо особистого майна одружена особа реалізує самостійно, без згоди другого з подружжя, однак закон задекларував принцип врахування при цьому інтересів сім'ї.

СК України (ст. 57) містить вичерпний перелік майна, що може належати на праві особистої приватної власності кожному із подружжя:

- 1) майно, набуто до шлюбу;
- 2) майно, набуто за договором дарування;
- 3) майно, успадковане кожним із подружжя;
- 4) майно, набуто за особисті кошти;
- 5) житло, набуто нею, ним за час шлюбу внаслідок його приватизації відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»;
- 6) земельна ділянка, набуто нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її, його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених Земельним кодексом України;
- 7) речі індивідуального користування (зокрема коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя);
- 8) премії та нагороди, одержані за особисті заслуги;
- 9) страхові суми, одержані нею, ним за обов'язковим особистим страхуванням, а також за добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю кожного з них.

Основоположним принципом майнових відносин подружжя є **принцип спільності набутого в шлюбі майна** (ст. 60 СК України). Аналогічний правовий режим встановлений і для майна, набутого жінкою та чоловіком під час проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу (ст. 74 СК України).

Особисте майно може бути визнане спільним, якщо за час шлюбу істотно збільшилась його вартість внаслідок трудових чи грошових затрат другого із подружжя або ж спільних. Якщо один із подружжя своєю працею і (або)

коштами брав участь в утриманні майна, належного другому з подружжя, в управлінні цим майном чи догляді за ним, то дохід (плоди, дивіденди), одержаний від цього майна, у разі спору за рішенням суду може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ст. 62 СК України). Майно подружжя може бути визнане особистою приватною власністю одного з них за умови, що воно було набуто ним, нею за час роздільного проживання та фактичного припинення шлюбних відносин (ч. 6 ст. 57 СК України).

Об'єктами спільної власності жінка та чоловік розпоряджаються за взаємною згодою. При укладенні правочину одним із них діє спростовна презумпція про згоду другого з подружжя на розпорядження спільним майном. При вчиненні правочинів щодо цінних речей та правочинів, щодо яких закон вимагає письмову форму з нотаріальним посвідченням, згода другого із подружжя має бути у письмовій формі. Недотримання такої вимоги є підставою для визнання правочину недійсним. Жінка та чоловік мають право укладати правочини між собою з дотриманням визначених ЦК України умов їх дійсності.

Відповідно до ст. 70 СК України, у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. При вирішенні спору про поділ майна суд може відступити від засад рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилився від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

2. Майнові права та обов'язки подружжя щодо взаємного утримання

Правило утримання одними членами сім'ї інших впливає із самої суті сімейних відносин, які будуються не лише на почуттях взаємної любові та поваги, а й на взаємній матеріальній підтримці.

Зобов'язання з утримання – зобов'язання, в якому особа за визначених законом чи шлюбним договором підстав зобов'язана надавати утримання членові своєї сім'ї чи родичу, а останній має право вимагати виконання такого обов'язку.

Особливості зобов'язань з утримання:

- 1) підстави їх виникнення визначені законом чи договором;
- 2) їх сторонами можуть бути лише фізичні особи, які знаходяться між собою у відносинах кровного споріднення, усиновлення, є або були подружжям, проживали або проживають однією сім'єю;
- 3) мають особистий характер. Переміна осіб в цьому зобов'язанні є неможливою, відповідні права та обов'язки не успадковуються;
- 4) мають триваючий характер. Особа, яка має право на утримання, може вимагати її виплати незалежно від часу виникнення у неї цього права;

5) безоплатність. Особа, яка отримала допомогу у вигляді аліментів, не зобов'язана вчиняти відплатних дій;

б) аліменти мають цільове призначення, а саме систематичне утримання уповноваженої особи.

Залежно від суб'єктного складу, виділяють:

- 1) зобов'язання з утримання між подружжям;
- 2) зобов'язання з утримання між батьками та дітьми (синами, дочками);
- 3) зобов'язання з утримання між іншими членами сім'ї та родичами.

Підстави виникнення загального зобов'язання з утримання між подружжям (ст. 75 СК України):

- 1) непрацездатність одного з них;
- 2) потребування матеріальної допомоги одного з них;
- 3) спроможність іншого надавати таку допомогу.

Непрацездатними закон визнає осіб, які досягли пенсійного віку або є особами з інвалідністю (I, II чи III групи).

Особа, яка потребує матеріальної допомоги – особа, усі доходи якої в сукупності не складають прожиткового мінімуму, що встановлюється законом щороку. Якщо на момент виникнення спору про утримання особи перебувають у шлюбі, то час виникнення непрацездатності значення не має. Якщо ж на той час шлюб між ними розірвано, то до загальної підстави виникнення права на аліменти закон додає вимогу щодо встановлення непрацездатності ще **до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня його розірвання**. Зазначений строк не поширюється, якщо буде встановлено, що інвалідність чоловіка (жінки) є результатом протиправної поведінки під час шлюбу колишнього другого із подружжя. Якщо шлюб тривав **не менше десяти років**, один із колишнього подружжя з досягненням пенсійного віку (якщо він потребує матеріальної допомоги) може вимагати аліменти від іншого з них, спроможного надавати таке утримання, якщо після розірвання шлюбу йому залишилось не більше п'яти років до пенсії.

Припинення права на утримання:

- 1) поновлення працездатності аліментуповноваженої особи;
- 2) укладення нею повторного шлюбу;
- 3) неспроможність платника надалі надавати матеріальну допомогу;
- 4) відсутність потреби у її наданні одержувачу.

Окремо СК України врегульовує засади існування **спеціального обов'язку з утримання**.

Підстави виникнення спеціального обов'язку з утримання:

- 1) вагітність дружини;
- 2) проживання дружини (чоловіка) з дитиною.

Право на утримання в цьому випадку **триває до досягнення дитиною трьох років**, якщо дитина має вади фізичного чи психічного розвитку – **шести років**, якщо дитина є особою з інвалідністю – **протягом усього строку інвалідності**. Це право не залежить від працездатності уповноваженої особи, але існує за умови спроможності зобов'язаної особи надавати таку матеріальну допомогу.

Зобов'язання з утримання між колишнім подружжям. Той з колишнього подружжя, який є працездатним, але за час шлюбу виховував дитину, вів домашнє господарство, піклувався про членів сім'ї, хворів чи за інших істотних обставин не одержав освіти, не працював, має право вимагати утримання протягом трьох років з дня розірвання шлюбу, якщо інший з колишнього подружжя спроможний його надавати.

Форми надання утримання:

- 1) грошова;
- 2) натуральна.

У примусовому порядку аліменти сплачуються, як правило, грошима і присуджуються рішенням суду від дня подання позовної заяви, або ж за минулий час, але не більше року, якщо платник ухилявся від добровільного виконання обов'язку, незважаючи на усі спонукання одержувача. Розмір аліментів визначається судом у частці від заробітку (доходу) другого з подружжя або у твердій грошовій сумі, враховується також можливість утримання від дочки, сина, батьків.

Примусове стягнення може ґрунтуватись не лише на рішенні суду, а й на виконавчому написі нотаріуса, який вчиняється у випадку невиконання аліментного обов'язку стороною договору, укладеного у письмовій формі та нотаріально посвідченого. Такий договір між подружжям про утримання має містити підстави, розмір, строки сплати коштів.

Подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, мають право укласти договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати. Якщо такий правочин містить умову про передачу у власність нерухомого майна, то закон вимагає його нотаріального посвідчення. Право власності на нерухоме майно, що передається за таким договором, виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону.

На жінку та чоловіка, що проживають разом, але без реєстрації шлюбу, поширюються загальні правила зобов'язань по утриманню за умови, що ці особи проживають однією сім'єю тривалий час.

Отже, з приводу майнових прав подружжя виникає найбільша кількість судових спорів. Подружжя часто не може поділити спільно нажите майно, чимало спорів виникає з приводу надання утримання. Саме тому необхідними є ґрунтовні знання цієї частини сімейного права.

3. Шлюбний договір

Шлюбний договір – це договір між подружжям, спрямований на встановлення, зміну чи припинення майнових прав та обов'язків між ними. Регулюється Главою 10 СК України.

Ознаки:

- 1) право на укладення мають наречені або подружжя;
- 2) для неповнолітньої особи на його укладення необхідна згода батьків;
- 3) договір не повинен зменшувати обсягу прав людини;

4) договір не повинен ставити одну із сторін у надзвичайно невідгідне матеріальне становище;

5) повинен включати тільки майнові права й обов'язки подружжя одне до одного і щодо їхніх дітей.

Призначення шлюбних договорів: встановлення правового режиму набутого в шлюбі майна, відмінного від того, що встановлений законом. Таке майно можна вважати спільною частковою власністю подружжя або особистою власністю кожного з них. Може передбачатися порядок використання належного їм майна, користування житловим приміщенням однієї із сторін. Подружжя також має можливість обумовити на майбутнє відмінні від встановлених законом умови, порядок і строки сплати аліментів один одному.

Форма: письмова з нотаріальним посвідченням як під час шлюбу, так і до його реєстрації. У першому випадку він набере чинності з моменту нотаріального посвідчення, у другому – з моменту реєстрації шлюбу. Порядок посвідчення шлюбного договору регулює п. 2 Глави 5 "Інші правочини" Розділу II "Порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій". Відповідно до цього Порядку **особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя** мають право за власним бажанням укласти договір щодо вирішення питань життя сім'ї (шлюбний договір), яким регулюються **майнові відносини між подружжям**, у тому числі визначаються їхні **майнові права та обов'язки як батьків**. Шлюбний договір укладається **в письмовій формі в трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується**. У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, **набирає чинності в день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, – у день його нотаріального посвідчення**, про що має бути зазначено в тексті договору. У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків, а також може бути встановлена чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу. Шлюбний договір може включати положення про порядок зміни його умов. **Одностороння зміна умов шлюбного договору та одностороння відмова від шлюбного договору не допускаються**. Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. Шлюбний вік жінок та чоловіків встановлено ст. 22 СК України. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу **шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою заявою їх батьків або піклувальника**, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом. Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом. Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про

зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного із подружжя або на особисте майно одного із подружжя поширити режим спільного майна подружжя. Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Отже, оскільки шлюбний договір набуває поширення у застосуванні, тому для надання якісної юридичної консультації з приводу його укладення, зміни або припинення, для ефективного захисту прав його сторін, необхідним є засвоєння положень норм сімейного та цивільного права, якими цей договір і договори у цілому регулюються.

Питання для самоперевірки знань:

1. Охарактеризуйте поняття «майнові відносини подружжя».
2. Які різновиди майна можуть належати кожному із подружжя на праві особистої приватної власності?
3. Охарактеризуйте принцип спільності набутого в шлюбі майна.
4. Охарактеризуйте зміст та особливості зобов'язань з утримання.
5. Назвіть та охарактеризуйте підстави виникнення загального зобов'язання з утримання між подружжям.
6. Назвіть та охарактеризуйте підстави виникнення спеціального обов'язку з утримання.
7. В яких випадках виникають зобов'язання з утримання між колишнім подружжям?
8. Назвіть та охарактеризуйте ознаки шлюбного договору.
9. Яке призначення шлюбних договорів?
10. Охарактеризуйте порядок укладання та розірвання шлюбних договорів.